

KERTINĖ PARAŠTĖ

Ar naujasis NATO neutralizuos Europą?

1815 metais, laimėję karus prieš pabaisą Napoleoną, Vienoje, Austrijoje, susirinko nugalėtojai, imperatoriai, karaliai nustatyti taikos gaires. Taikdarys Metternich visam tam vadovavo ir ta taika net buvo pavadinta jo vardu. Niekas tuo laiku neatsižvelgė į tautas, kaip lenkus, estus, latvius, lietuvius, Balkanų tautes ir kitus, norėdams išsilaisvinti nuo imperatorių, caro ir galingųjų priepaudo. Ką, ar ką nors kan-kino tokios mintys?

Šiomet ko gero bus šiek tiek panašus įvykis — vasarą Madrid'e, Ispanijoje, rinksis NATO vadai. Ir ar bus suprasta, kam daugiausia reikalinga šios organizacijos narystė?

Laimėjęs antrojo termino rinkimus, JAV prezidentas William J. Clinton, yra sakęs, kaip jis labai norėtų, kad jo valdymo metu nebūtų jokio karo. Tai puiku. Taip svajoti gera, bet pralaimėjusi opozicija šneka apie jo užsienio politiką, o spauda mato vykstant tai, kas nėra taip, kaip reikėtų. Aišku, istorija žymi, kad buvo kartais ilgi taikos metai, ir tų laikų valdovai nelabai prisimenami arba prisimenami su šilta pagarpa, nes davę krašto gerovei gerus laikus.

Bet Amerikos prezidentas, rašo Universal Press narė Georgie Anne Geyer, kažkodėl yra pasakęs apie Rusijos invaziją — karą Čėčėnijoje, kad tai primena Amerikos pilietinį karą 19-ame amžiuje, kitą kartą — kad Čėčėnija priklauso Rusijai. Be to,

verčia susimąstyti ir kitas palyginimas — kad NATO iš esmės yra beveik kaip Varšuvos pakto atspindys veidrodyje.

Georgie Anne Geyer rašo, kad Sovietai užgriuvo Rytų Europą ir vedė ideologinį karą. NATO, tuo tarpu, nieko neužpuolė. Palyginimas su Varšuvos pakto palyginimu. Be to, ar jie buvo reikalingi? Tai buvo lyg prasilenkimas su logika — tik iš tos didelės draugystės, jaučiamos didžiulei Rusijai.

Galima matyti, kad trijų naujų narių (Lenkijos, Vengrijos, Čekijos) noras įstoti į NATO yra interpretuojamas ne kaip Vakarų sferos padidėjimas, bet kaip užmojis ištrinti tas „skiriančias linijas (kurių ir pats Dievas nepajėgia ištrinti)“, rašo Geyer.

Jos požiūriu, dabartiniu metu NATO ekspansija atrodo labiau kaip susirūpinimas atvesti Rusiją, o ne Varšuvos pakto valstybes į NATO. Jeigu, kaip yra būgštaujama, pagal šį taikingą planą Rusija turės ryšių karininkų įvairiose NATO bazėse — visa ta puiki svajonė galų gale suvienyti Europą taps Europos neutralizavimu, Rusijai dar vis derantis dėl jos prarastos senos hegemoniškos dominacijos, jai vaikstant ir tai primenant NATO koridoriuose.

Šis faktas yra realus ir todėl yra pavojus, keliamas Rusijos, baigia perspėjimą žurnalistė Georgie Anne Geyer.

Petras Melnikas

Čiudakovo fondas Lietuvoje

Lietuvos operos solistės Elenos Čiudakovos atminimui jos sesuo Inesa 1995 metais įkūrė Tarptautinį jaunųjų talentų rėmimo fondą. Lietuvos jaunimo auklėjimui ir estetiškių vertybių formavimui Fondo veikla gali daug pasitarnauti, nes ji yra nukreipta į akademinio dainavimo tradicijas. Kaip visur, taip ir Lietuvoje, yra jauciamas muzikinės kultūros nuosmūkis, žalojantis jaunimą bei priaugančias kartas, skatindamas apsiriboti vien pramogine muzika, kuri nėra pilnavertė muzikos kultūra. Labai džiuginantis reiškinys, kad Fondo planus remia Lietuvos operos ir baleto teatrai, Lietuvos muzikos akademija, Kompozitorių sąjunga ir Lietuvos nacionalinių mazučių bendrija.

Vilniaus muzikos mokykla „Lyra“ jau turi solinio dainavimo specialybę, kuriai vadovauja muzikas Rolandas Aidukas. Vokalinė muzika susidomėjo ir kitos muzikos mokyklos, sudarydamos palankias sąlygas jauniems vokalistams savo talentus atskleisti, atliekant klasikinę vokalinę muziką ir liaudies dainas. Ir labai laiku Lietu-

vos muzikinės kultūros pedagogai skatina jaunuosius vokalistus atskleisti savo talentus, padarant meninio potencialo galimybes, vedančias sąmoningai suvokti savo tautos sveikas tradicijas, kuriose glūdi unikali etninė vertybė — liaudies daina ir giesmė.

Jaunųjų talentų fondas 1995 ir 1996 metais yra surengęs vokalinės muzikos koncertus, kuriuose dalyvavo pradedantys dainininkai, Lietuvos muzikos akademijos studentai ir žymūs Lietuvos operos solistai. Koncertai vyko Muzikos akademijos ir Kompozitorių sąjungos salėse, sudominant jaunuosius atlikėjus, klausytojus ir vokalinės muzikos pedagogus. Lietuvos muzikos žinovai, muzikologai ir muzikos mokyklų dėstytojai pripažino, kad muzikos disciplina bendrojo lavinimo mokyklose dabar išgyvena krizę, kuri sukelia aštrią problemą klasikinio vokalo meniniam propagavimui. Lietuvos muzikų profesionalų pastangos yra vienas iš rimčiausių pavyzdžių, kuris aiškiai parodo, kad dvasinis kultūros suvokimas ateina per estetinį ir meninį vaiko ugdymą.

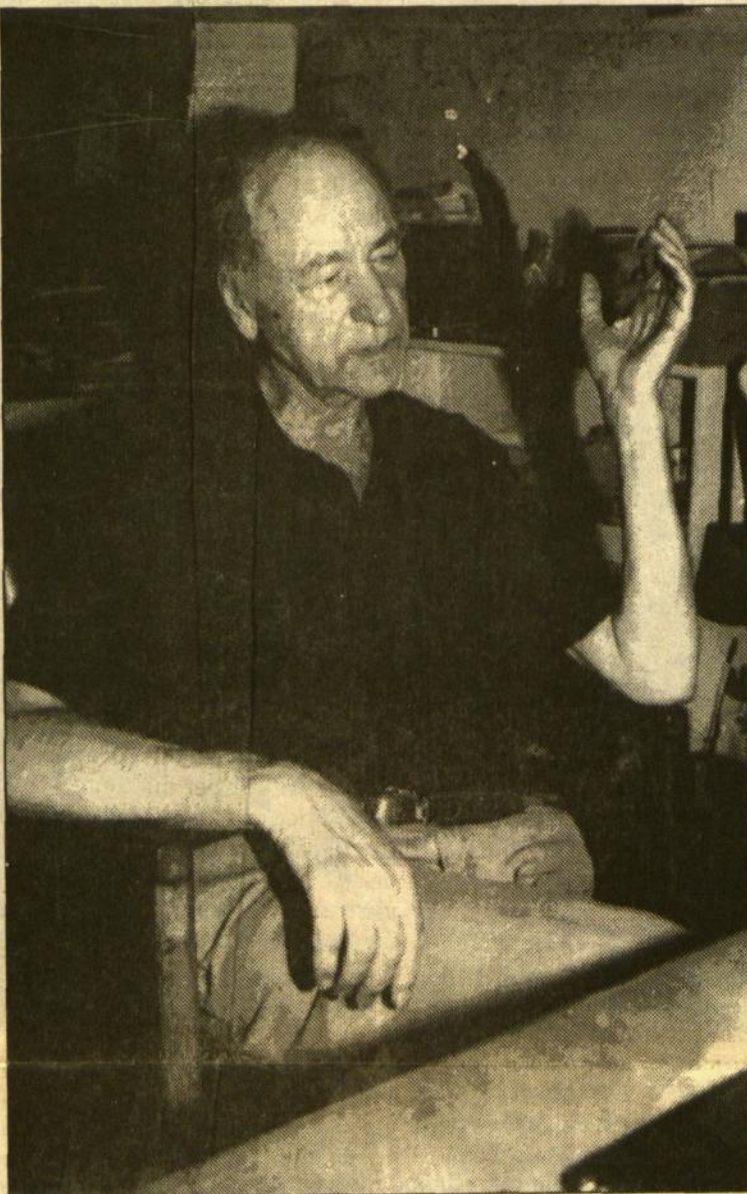
Filmo menininkui Jonui Mekui — Paolo Pasolini premija

ALGIMANTAS ANTANAS
NAUJOKAITIS

Balandžio pabaigoje New York'e gyvenančiam mūsų tautiečiui, Lietuvos Nacionalinės premijos laureatui, filmininkui Jonui Mekui Paryžiuje buvo įteikta garsaus šio šimtmečio kino menininko Pier Paolo Pasolinis vardu pavadinta tarptautinė premija. Ji kasmet skiriama už ypatingus nuopelnus, kuriant ir puoselėjant kino meną.

Daugelyje pasaulio šalių Jonas Mekas garsėja kaip nepriklausomo, avangardinio kino menininkas, turintis savitą, originalų filmavimo stilių. Pastaraisiais metais Mekas taip pat pradėjo kurti originalius paveikslus — vaizdus iš savo filmų kadru, kuriuos imta vadinti sustabdytomis filmų akimirkomis. Šių kadru — paveikslų parodos buvo surengtos Paryžiuje, New York'e, Basel'je, Edinburgh'e, kituose miestuose, o šiemet — Tokio Metropolitan fotografijos muziejuje. Šio muziejaus kuratoriaus Nahahara Atsuyuki nuomone, šie darbai yra ne tik Jono Meko kūrybos esencija, bet ir naujo meno pradžia, kuri išjudins susiformavusius filmavimo pagrindus. Beje, Jono Meko paveikslų — sustabdytų akimirkų paroda šių metų gruodžio mėnesį numatyta surengti Vilniuje, Šiuolaikinio meno centre. Šioji paroda į Vilnių turėtų atkelti vėlgį iš Paryžiaus.

Jonas Mekas ne tik kuria, bet ir saugo avangardinius bei kitus filmus. Jo vadovaujamoje, vienoje iš stambiausių JAV

Jonas Mekas

Audriaus Naujokaicio nuotrauka

filmų meno įstaigoje (Anthology Film Archives), New York'e, saugoma tūkstančiai filmų, tarp kurių didelę dalį rinkinio sudaro Andy Warhol, Ken Jacobs, Stan Breckenridge, kitų avangardinio kino žymybių juostos.

Tarp jų yra ir paties Meko „Reminiscences of a Journey to Lithuania“ bei kiti lietuviškos tematikos filmai.

Iki šiol Jonas Mekas saugo nuo laiko jau blunkančią, jo paties žodžiais tariant, greitai ne-

Pirmasis Čiudakovo jaunųjų atlikėjų solinio dainavimo kursas vyko 1997 m. kovo 31-balandžio 6 dienomis Vilniuje. Konkurso programą parengė muzikas Rolandas Aidukas, chorinio ir solinio dainavimo dėstytojas muzikos mokykloje „Lyroje“ ir Muzikos akademijoje, kaip dėstytojas chorvedyboje. Paruošta programa aukštai vertinama, nes ji buvo paremta mokslinė metodika su apibrėžta profesionalia akademine linija, reikalaujanti orientuotis į klasikinę vokalinę muziką. Vokalistai privalėjo atlikti lietuvių kompozitorių klišiškų kūrinių ir kitų Europos kraštų klišiškų kūrinių — originalo kalba, kad būtų sudaromos sąlygos susipažinti su kitomis muzikinėmis kultūromis. Toks konkursas Lietuvoje buvo surengtas pirmą kartą, kurio žymiai skyrėsi nuo iki šiol jau rengtų ar rengiamų. Konkurso koncertas yra kartu ir kultūringas paskatinimas įvairių tautybių jaunimo bendradarbiavimui per akademinio dainavimo tradicijas.

Konkurso programoje buvo išskeltas labai įdomus ir dažnai ignoruojamas vokalinio meno specifiskumas, pagrįstas muzikos ir literatūros menų sintezės originalumu, kuris traktuoja muzikinę mintį ir literatūrinį tekstą kaip vienodai svarbius komponentus estetiniu požiūriu. Pabrėžiama, kad ir geriausi literatūrinių kūrinių vertimai negali atstoti originalų. Iš vokalistų reikalaujama pagarbos, skirtos ne tik muzikiniams skambesiams, bet ir poezijai, pagal kurią yra sukurtas vokalinis kūrinys. Vokalistas taip pat turi žinoti, kad kiekviena kalba turi savitą skambesį, kuris nuspalvina kūrinio meninį vaizdą. Liaudies tradicijų išsaugojimo ugdymas kelia vokalistui privilomą liaudies dainos atlikimą, nenaudojant jokio garso stiprinimo aparatūros, kad vokalistas natūraliai sugebėtų perduoti klausytojams muzikinį intelektualą, meninį skonį ir subtilius emocinius ir estetinius pojūčius.

Atliečiai yra numatomi ir tolesni projektai, susiję su klasikinio dainavimo tradicijų puoselėjimu. Iš konkurso laureatų numatoma organizuoti vaikų ir jaunimo muzikinio teatro trupę, kuri dalyvautų operos pastatyme vaikams. To siekiant, profesionalūs kompozitoriai yra prašomi pateikti vaikiškos operos fragmentą, iš kurių perspektyviausias variantas bus atliekamas konkurso laureatų įėjimais.

Stasys Slizys

Apie išeivijos muzikinį gyvenimą

Kai pagalvojame apie išeivijos muzikinį gyvenimą, net nusteibame, kad tiek visko daug būta: ir ansamblių, ir solistų, ir

kompozitorių... Ir kad dar viskas neišnyko ir neužsidarė, tiksliai galbūt „mes nebe tie, nebe tie“...

išgelbėjama būklę pasiekiančią kino medžiagą, nufilmuotą 1949 - 1953 metais. Joje užfiksuota išeivijoje atsidūrę mokslininkai broliai Biržiškos, poetai Antanas Gustaitis, Faustas Kirša, Stasys Santvaras, rašytojas Paulius Jurkus, kompozitorius Jeronimas Kačinskas, profesorius Kazys Pakštas, generolas Povilas Plechavičius, kiti mūsų kultūrai ir istorijai svarbūs žmonės ir Amerikos lietuvių bendruomenės įvykiai. Šių blunkančių filmų išgelbėjimui

reikia 10,000 JAV dolerių, kurių kol kas Jonas Mekas nesulaukia.

Paolo Pasolini premija — tai ne pirmasis Paryžiuje įteiktas Jonui Mekui apdovanojimas. Už nuopelnus kino menui 1992 metais Prancūzijos kultūros ministerija jam suteikė Chevalier de l'Ordre des Arts et des Littres. Ne pirmąją premiją Jonas Mekas pelnė ir šiemet. Sausio mėnesį New York'e jam buvo įteikta filmo kritikų draugijos premija.

Spektaklis buvo puikus...

Lietuvos spaudos atsiliepimų susilaukė balandžio mėnesį įvykęs Čikagos Lietuvių operos 41-ojo sezono spektaklis — Friedrich von Flotow opera „Martha“. Į talką čikagiečiams atvyko Kauno muzikinio teatro solistai, režisierius ir dirigentas.

Vilniuje leidžiamas kultūrinis savaitraštis 7 meno dienos (Nr. 18) gerai įvertino šį spektaklį. Straipsnyje „Čikagos Lietuvių operos 41-ojo sezono premjera“ Aušrys Matonis rašo, kad spektaklis buvo puikus. „Klausytojai negailėjo aplodismentų ir po atskirų pasirodymų, ir pasibaigus spektakliui“, rašo Matonis. „Iš chorisčių daugiausia ovacijų susilaukė pirmosios tarnaitės vaidmenį kūrusi Lidija Rasutienė, be to, jos aktoriniai sugebėjimai tikrai neeiliniai. Greta gerai dainavusių kauniečių solistų paminėtas ir Vaclovas Momkus iš Čikagos Lietuvių operos.“

Straipsnio autorius Aušrys Matonis pripažįsta, kad Čikagos pastatymo dekoracijos ir

puošnūs kostiumai nurungė kauniečių „Martha“ operos dekoracijas ir kostiumus.

Aušrys Matonis rašo, kad, jei susidarys choras, su kauniečiais numatoma bendradarbiauti ir kitamet — bendromis jėgomis statyti taip pat komišką operą ar operetę.

A.A.N.

... o taipgi koncertas

Amerikos lietuvių dailių menų draugija Lietuvių Dailės muziejuje, Pasaulio lietuvių centre, gegužės 18 dieną surengė tikrai neeilinį įspūdį palikusį Vilniaus Styginių kvarteto ir pianisto Roko Zubovo koncertą.

Rokas Zubovas

Pirmoje dalyje Audronė Vainiūnaitė, Petras Kunca, Girdutis Jakaitis, ir Augustinas Vasiliauskas grojo M. K. Čiurlionio styginių kvartetą c-moll ir Maurice Ravel styginių kvartetą F-dur. Antroje dalyje jau visas kvintetas grojo Cesar Franck fortepijoninį kvintetą f-moll.

Jau pirmieji kvarteto garsai tiesiog užburė klausytojus, ir įtampa neatslugo iki pat pertraukos. Salė rodos nė nekvepavo, ypač grojant Ravel'į. Ne-reikia nė profesionalo ausies, nes visu kūnu tiesiog jautėme muziką. Širdis atliepė į kiekvieną natą ir, rodos, kartu į taktą sukseno. Protas, rodos, yra ne-suvokiama, kaip penki žmonės, tik klausydamiesi vienas kito, be dirigento, čia pat scenoje kuria stebuklą. Tą vakarą atvykusieji į Lemont'ą tikrai turėjo nuostabią popietę. Tikimės, kad klausytojų jaustoji jiems padėka pradžiuos mums koncertavusius ir bus impulsas naujiems kurybiniam darbams.

Ilona V. Surgailienė

Gintra Narienė

Tiesos ieškojimo metai

Pokalbis su Birute Burauskaite, RLT centro direktore

GRAŽINA SLAVENIENĖ

(Tęsinys iš praėjusio šeštadienio)

GRAŽINA: Baigiate paruošti spaudai naują Jūsų vardyno laidą. Ar radote daug naujų žinių? Ar bus didelių pakeitimų?

BIRUTĖ: Naujų duomenų buvo tiek daug, kad nutarėm perdirbti visą pirmąjį tomą. Visai naujų pavardžių gal ne tiek daug, — įvedėm 11,500, — bet apie daugelį asmenų žinios daug platesnės, tikslesnės. Bus išsamesnis bendras represijų vaizdas.

Papildyti bus įvadiniai straipsniai, ypač istoriko Arvydo Anušausko. Turime daug naujos medžiagos apie Lietuvos karių ir karininkų likimus. Esu užsakiusi straipsnius apie kariškių likimus, kariuomenės naikinimą, vaikų evakuaciją.

Paašikėjo tremties vietovės, grįžimo ar mirties datos, padidėjo tremtinių ir kalinių mirtingumo procentas. Žymiai pagausėjo 1939, 1940, 1941 metais suimtų ir kalintų žmonių skaičius. Archyvinė medžiaga parodė, kad pirmieji suėmimai prasidėjo labai anksti, tuoj po 1940 m. birželio mėn. 15 d. Pavyzdžiui, birželio 20 d. jau buvo suimti Ignas Vilius, Jonas Vokietaitis, Petras Česna, Vladas Puidokas, Vilius Augustaitis, kiti.

Gavome naujų žinių apie besitraukiančios Raudonosios armijos žiaurumus prieš Lietuvos gyventojus. Iš JAV gavome Lietuvos policijos raportų pagrindu paruoštą medžiagą *Bėgančiųjų kerštas*, kur profesionaliai aprašyti 672 asmenų nužudymo faktai, atliktų Raudonosios armijos ir vietinių aktyvistų.

Daugiausia pasipildė duomenys pagal VRM archyvo korteką ir KGB archyvų sąrašus. Dalį kalėjimo archyvų NKVD išsivežė į Orenburgo sritį, kur buvo jų bazė. Ten jie darbovisi ir sudarinėjo išvengusių suėmimo asmenų paieškos sąrašus, žodžių, ruošėsi naujom represijom, nors karas dar tebevyko. Šis 1940–1941 metais įkalintų sąrašas bus gana tikslus — jį suradome visai neseniai.

Neseniai turėjau susitikimą su grupele buvusių stovyklautojų, vaikų, kurie buvo evakuoti iš vaikų stovyklų Palangoje, Druskininkuose ir kitur, prasidėjus vokiečių bombardavimui. Keli atvyko iš Izraelio paminėti tremties 55 metų sukaktį. Žydų reakcijos visai skirtingos. Žydų vaikams ši evakuacija į Udmurtiją išsaugojo gyvybę. Šiaip jie būtų žuvę getuose.

Patį noriu parašyti apie bėgimus iš tremties. Pasibaigus karui, lietuviai tiesiog masiškai bėgo, žymiai daugiau, negu ukrainiečiai ar kiti pabaltiečiai. Daugiau kaip pusę jų sugaudavo, įkalindavo net 3 metams už pabėgimą, bet jie vis tiek bėgo, jie dar vis turėjo prieškarinės Lietuvos viziją. O Tėvynę grįžusiems buvo žiauresnė už tremtį, tikra pasakų pamotė. Kaip grįžtančių priėmė vietinė valdžia, parodo istoriko Vytauto Tininio neseniai surasti dokumentai. Draudimai įsikurti teismo reabilituotiems politiniams kalinams, tremtiniams ir jų šeimos nariams atvirai ar mažiau užbaigtu. Koks Jūsų duomenimis bendras skaičius iki 1941 metų represuotų žmonių?

GRAŽINA: Kai išeis Jūsų papildomas pirmas tomas, šį pirmą represijų etapą galime laikyti daugiau ar mažiau užbaigtu. Koks Jūsų duomenimis bendras skaičius iki 1941 metų represuotų žmonių?

Vienas iš Vilniaus vaizdų 1989 metais...

Džozos Barysaitės nuotrauka

BIRUTĖ: Šiuo metu vardynė yra 31,135 pavardės. Nėra tikslu visus represuotus vadinti tremtiniais. Žinoma, tremtiniai sudaro didžiąją dalį, bet buvo daug kalinamų Lietuvoje arba išvežtų į lagerius ir ten kalinamų. Tiksliai žinoma, kad buvo ištremti 14,425, iš jų 5,111 vaikų iki 16 metų, iš jų į lagerius išsiųsta 3,205. Per visą pirmos okupacijos laikotarpį dabar suregistruota 7,141 suimtų ir įkalintų žmonių, iš jų 360 buvo nužudyti kalėjimuose, kilus rusų vokiečių karui, apie 3,000 išlaisvino iš kalėjimų. Suradome dar 400 asmenų, kurie 1941 metų birželį buvo atskirti nuo šeimų ir išvežti į lagerius. Dalis šių asmenų pirmoje knygoje buvo pavadinti tremtiniais. Tokiu būdu lyg ir sumažės tremtinių skaičius. Tremtyje žuvo 12,5 procentų. Lageriuose žuvo 30 procentų. Mažiausiai žinomas likimas asmenų, kurie buvo kalinami ar nužudyti Lietuvos kalėjimuose, Rainiuose, Pravenišėse, Červėnėje, Zarasų kalėjime. Dirbant toliau, skaičiai keičiasi, didėja. Del to laikome juos atvirus papildymams.

GRAŽINA: Kokios gyventojų grupės buvo išvežtos? Kaip atrodė sąrašas pagal tautybes?

BIRUTĖ: Represijos buvo vykdomos ne tautiniu, bet politiniu ir socialiniu požymiu. Tautinė represuotų asmenų sudėtis procentais daugiau ar mažiau atitinka tų laikų Lietuvos gyventojų tautinę sudėtį, tik lenkų procentas didesnis.

GRAŽINA: Kodėl lenkų procentas didesnis?

BIRUTĖ: Nes ji įėjo pabėgėlių iš Lenkijos, Hitleriui užėmus Lenkiją. Atskirti pabėgėlius nuo nuolatinių Vilniaus krašto gyventojų lenkų kol kas neįmanoma. Daugelis jų buvo gimę ne Lietuvoje, o atvykę po 1920 metų. Tarp lenkų buvo didelis skaičius žydų. Pavyzdžiui, buvęs Izraelio ministras pirmininkas Menachem Begin. 1939 rugsėjo mėnesį jis pasi-

traukė nuo nacių iš Varšuvos į Vilnių. 1940 metais buvo NKVD suimtas ir kalintas Vilniuje, 1941 metais už akių Maskvoje nuteistas aštuoneriems metams, išvežtas į Komijos lagerius, 1941 metais paleistas kaip buvęs Lenkijos pilietis. Jis išvyko į Palestiną.

GRAŽINA: Kuo lenkai buvo kaltinami?

BIRUTĖ: Pirmiausia tuom, kad atsisakė priimti SSSR pilietybę. Daug jų buvo kariškiai, nesvarbu, kad atsargos. O šiaip, dažniausias kaltinimas, kaip visiems, kad kenkė revoliuciniam darbo klasės judėjimui.

GRAŽINA: Kiek žydų konfesijos asmenų buvo ištremti, pagal Jūsų duomenis?

BIRUTĖ: Žydų likimus sunku išaiškinti. Vidaus ministerijos tremtinių sąrašuose tautybės nenurodyta. 1942 metais Savi-tarpio pagalbos biuro, buvusio Raudonojo Kryžiaus, sudarytuose sąrašuose tautybė nurodyta, bet juose nėra žydų tautybės asmenų. Kaip minėjau, daug jų buvo užsirašę lenkais. Daug jų su kitais lenkais buvo paleisti iš tremties ir į Lietuvą nebegrižo. Kiti grįžo, bet išvyko į Vakarų ar į Izraelį. Pagal turimas žinias, iš Lietuvos buvo ištremta 1,827 žydai, iš jų Sibire žuvo 114. Lageriuose, darbo stovyklose, kalėjimuose buvo kalinti 260. Iš jų žuvo 84. Deja, žydų likimus pradėjom tirti tik 1988 metais, kai žydų Lietuvoj jau beveik nebuvo. Esame gavę laiškų iš JAV, Izraelio, iš Australijos, bet tai pavieniai duomenys. Reikėtų kreiptis į išvykusius žydus, bet kaip juos surasti? Mūsų anketos daugumos jų nepasiekė. Del to skaičiai dar gali keistis.

Lietuvoje buvo žymus žydų centras, daug inteligentų, valstybinių tarnautojų, prekybininkų, turtingesnio luomo žmonių. Jie, kaip ir lietuviai, pateko po tuo pačiu dalgiu. Juk buvo naikinama šviesuomenė. Žinome, kad daug žydų tremtinių pateko

į Altajaus kraštą, dalis jų ten liko, dalį kartu su lietuviais išvežė po metų į patį atšiauriausią, niekada nebūvusį apgyventą Lenos deltos salyną prie Laptevų jūros. Ten nuo bado ir šalčio mirė beveik pusė. Ten buvo ištremtas Hermanas Perelšteinas su tėvais, kurie ten mirė. Jis vėliau Lietuvoje įkūrė berniukų chorą "Ažuoliukas". Žinome apie evakuotus stovyklautojus-vaikus, jų tarpe buvo žydų. Yra dar vienas reikšmingas momentas. Žydams tremtis, retrospektyviai žiūrint, reikė išsi-gelbėjimą. O žydai, likę Lietuvoj, beveik visi žuvo. Del to žydams tremtis nėra tokia tragiška, kaip lietuviams. Šiuo požiūriu tarp lietuvių ir žydų yra ryškūs nuomonių skirtumai ir veda prie rimtų nesutarimų.

GRAŽINA: Mokslininkams Jūsų medžiaga yra neįkainojamas vertės pirminis šaltinis. Kokie jau išryškėjo pagrindiniai dėsniai? Statistinė analizė?

BIRUTĖ: Kalbant apie pirmos okupacijos represijas, yra trys kategorijos: įkalinti, ištremti ir nužudyti. Pokaris kur kas margsnis ir skaudesnis.

I mūsų kompiuterinio banko apimtį įeina ir nacių okupacijos aukos (žydų genocidas), prievartinė mobilizacija, perkėlimai darbams į Vokietiją, Armijos Krajovos ir partizanų veikla. Naujoje laidoje bus daugiau statistinės analizės.

Išryškėja tam tikri dėsniai, pavyzdžiui, mirtingumas lageriuose, bėgimai, Krasnojarsko lageriuose žuvo ne mažiau kaip 51 procentas, Komijoje — 34 procentai, Sverdlovskė — 44 procentai. Žiauriausias lageris buvo Usollagas Permės srityje. Ten mirė daugiau kaip 75 procentai lietuvių kalinų. Ir tai tik minimai.

GRAŽINA: Papasakokite apie KGB archyvus ir Jūsų darbą su archyvais.

BIRUTĖ: Daug kas galvoja, kad mes dirbam tik su anketais, kad mes neuztenka. Anketas

reikia patikslinti, reikia ieškoti asmens baudžiamųjų ir operatyvių bylų KGB archyvuose, išnagrinėti dokumentus. Baudžiamos bylos suskirstytos pagal pavardes, operatyvinės bylos pagal vietas.

GRAŽINA: Kuo skiriasi baudžiamos ir operatyvinės bylos?

BIRUTĖ: Baudžiama byla — tai žmogaus suėmimo dokumentai, kaltinimas, veiklos apibūdinimas, liudininkų ir kaltinamojo apklausos, protokolai, agentų pranešimai, teismo proceso dokumentai, kaltinimo išvados, nuosprendis.

Operatyvi byla — tai agentų ataskaitos, pavyzdžiui, planai ir ataskaitos apie partizanų naikinimą, išdavikų infiltravimą, naikinimų operacijų rengimą, nukautų ar sukompromituotų partizanų sąrašai, nurodymai, kaip kompromituoti žmones, kurie visuomenėje turi pasitikėjimą ar autoritetą, vėlesniais laikais disidentų sekimas, kompromitavimas, ataskaitos iki pat 1991-ųjų metų.

GRAŽINA: Kam archyvai prieinami? Kam jie dabar priklauso?

BIRUTĖ: Naudojamės archyvų bendra tvarka. Archyvas funkcionuoja normaliai, tik sunkiau gauti agentūrines bylas, joms reikia turėti leidimą iš Saugumo departamento.

Del to buvo daug ginčų. Iki 1995 metų pabaigos KGB archyvą valdė Genocido centras, o dabar, formaliai, pagal perdavimo aktą, jis priklauso Archyvų departamentui, kaip mes sakom, Gediminui Ilgūniui. Pastatyti nauji rūmai šioms dokumentams, naujos saugyklos. Pirmu žvilgsniu, atrodo, gerai, bet jų perkėlimas forsuojamas, nesilaikant 1993 metų įstatymo. Del to politiniai kaliniai ir tremtiniai vykdė protesto ir boikoto akciją.

GRAŽINA: KGB archyvų perkėlimo reikalas, Genocido centro ir Vytauto Skuodžio boikotavimas ir pas mus sukėlė kontroversijų. Papasakokite apie šį naują, gal vadinink, Skuodžio Genocido centras.

BIRUTĖ: Pagal dar Aukščiausios Tarybos priimtą įstatymą, 1994-ais metais buvo įkurtas dabartinis Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras (LGGRTC). Ji išlaiko Lietuvos vyriausybę. Genocido centras yra institucija, pavaldi Seimui, jos veiklos nuostatais tvirtina Seimas. Ji Seimui atsiskaito. LGGRTC yra plati apimtis. Tarnautojų iš viso yra apie 70. Generaliniu direktorium paskirtas Vytautas Skuodis. Iki Skuodžio Starkauskas buvo direktorius.

LGGRTC struktūroje veikia du pagrindiniai padaliniai: Tyrimo centras ir Genocido aukų atminimo institutas. Institute dirba menininkai, skulptoriai, jie rūpinasi, kaip įamžinti aukų atminimą, aukų perlaidojimą.

Prie jo veikia Genocido aukų rėmimo fondas. Genocido tyrimų centras užsiima grynai mokslinių tyrimu. LGGRTC atlieka ir administracinį darbą, išduoda pažymas.

GRAŽINA: Kur jis yra? Ar buvusiuose KGB rūmuose?

BIRUTĖ: LGGRTC turi patalpas kelyje prie Vytauto. Buvusiuose KGB rūmuose Lukiškių gatvėje yra tik Genocido aukų muziejus ir minėti archyvai. Du trečdalius patalpų užima teismai. Dabar vyksta remontai. Tremtiniai ir politiniai kaliniai bijo, kad po remontų pastatų pilnai perims teismai, kad išvežus archyvus nebeliks jokių liudininkų, jokių žymių jų čia kentėtų kančių.

KGB archyvų likimas, jų namai — tai labai emocingas reikalas. Baudžiamos ir operatyvinės bylos buvo sukurtos ir surašytos šių KGB rūmų patalpose, jos gimė čia iš žmonių kančių, čia vyko žiauriausi, kokių tik sadisto vaizduotė gali sumastyti, kankinimai, siekiant palauz-

ti tardomojo valią, išgauti prisipažinimus, užverbuoti kovos draugus. Čia vyko nuteistųjų egzekucijos. Kas pats asmeniškai nukentėjo, tas negali apie KGB archyvus kalbėti racionaliai, nes liko neužgyjanti, kraujuojanti žaizda.

Pažiūrėkite į žydus. Žydai Amerikoje įsteigė Holokosto muziejų, suvežė kiekvieną išlikusį raštelį, kiekvieną vaikų batelį, paliudyti apie jų kančios kelią. Ir mums reikia surinkti ir išsaugoti kiekvieną autentišką detalę. O ką mes darom? KGB rūmai unikalus visoj Europoj. Todėl jie turi tapti muziejum, memorialu.

GRAŽINA: Kaip prasidėjo Skuodžio blokavimas?

BIRUTĖ: Skuodžio blokavimo istorija prasidėjo tada, kai Seimas, tiksliau LDDP frakcija, neįvykdė svarbaus įstatymo punkto, botent, kad Genocido centro direktoriaus kandidatūrai turi pritarti Politinių kalinų ir tremtinių sąjunga. Nepri-tarė ir opozicija. Įstatymas prastai suformuluotas, jame daug spragų, prasidėjo valdžios savivaliavimas, buvo iš įstatymo išmestas šis punktas.

Sąjūdžio laikais, atidarius bausių KGB archyvą (oficialiai vadinamą Ypatingu archyvu), buvo paskirta istorikų Komisija KGB veiklai tirti, sudaryta Aukščiausios Tarybos. Istorikų grupė dirbo Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Arvydas Starkauskas, Nijolė Gaškaitė. Tremtiniai jais pasitikėjo. Jie bylas aprašinėjo, tai yra turėjo jas išstudijuoti, inventorizuoti ir tik tada perduoti į Valstybinį archyvą. Iki 1992 metų jie šias bylas tyrė. Brazauskui ir LDDP atėjus ir valdžia, ši grupė buvo panaikinta. Antras skaudus punktas, kaip minėjau, yra KGB archyvo perdavimas ir iškėlimas į naujas saugyklas, nesilaikant 1993 metų įstatymo. Buvo nustatyti visai nereali terminai. Perdavimo metu iš 210,627 bylų tik 24,143 bylos buvo aprašytos.

1993 metais prezidentas Brazauskas pasirašė įstatymą, kad archyvai bus perduodami dvišalė komisijom, juos aprašius ir inventorizavus. Perkelti senus dokumentus į naujas sterilias saugyklas, reikia bylas dezinfekuoti, restauruoti, tai reikalauja išardyti. Būtina dezinfekuoti kiekvieną lapą. Neaprašytų ir neužregistruotų bylų turinys nežinomas. Kiek ten lapų, dokumentų, nuotraukų, koks jų turinys, duomenys? Lengvai gali kas nors dingti. Palikus dokumentus senose patalpose, užtektų tik fizikali juos apsaugoti nuo pelėsių, kinivarpu, tam nereikia daug lėšų. Bet Lietuvoje ir Seime yra žmonių, kurie mato gerą progą šia situacija pasinaudoti. Norintiems apsidrausti čia plati erdvė. Blokavimo akcija buvo vienintelis būdas atkreipti visuomenės dėmesį.

GRAŽINA: Kas toj akcijoje dalyvauja?

BIRUTĖ: Kai jie pradėjo 1994 metais, vieningai dalyvavo visa Lietuvos politinių kalinų ir tremtinių sąjunga, vadovaujant Biliui Gajauskui. Gajauskui įsteigus partiją, senoji Sąjunga suskilo į Partiją ir Bendriją. Archyve dabar daugiausia budi Gajausko žmonės. Man atrodo, yra būtina ieškoti kompromisų. Be tremtinių ir politinių kalinų pasitikėjimo jokių efektyvų genocido tyrinėjimų darbas nebus įmanomas. Mes savo Centre esame siauroje tyrimų sferoje, turim mažai lėšų, mažai žmonių, apsiribojame tik tais darbais, kurie yra būtina reikalingi vardyno rengimui ir, Dieve duok, juos padarysim. Šiuo metu mes net nebepajėgiame vykdyti žmonių apklausą, o Genocido centras neturi kontaktų su dar gyvais politiniais kaliniais ir partizanaus, yra apleidęs šią darbo sritį. Del to Genocido centras nėra toks efektyvus, kaip jis galėtų ir turėtų bu-

ti, nors yra valstybės išlaikomas ir jo darbuotojai gauna gerus atlyginimus.

GRAŽINA: Skačiau, kad KGB bylos buvo išvežamos, naikinamos, ypač po 1991 metų sausio 13 dienos įvykių. Ar yra didelių spragų?

BIRUTĖ: Daugiausia yra išlikę NKVD / MGB / KGB baudžiamųjų bylų, apie 95 procentai. Dalis jų buvo gražintos 1991 metais iš Uljanovsko saugyklių į Lietuvą tarpvalstybinio sutarimo dėka. Tai bylos politinių kalinų, kurie buvo reabilituoti Rusijoje dar sovietiniais laikais, Chruščiovui pasmerkus Stalino kultą, bei infiltracines bylos. Daug medžiagos buvo atvežta po 1991 metų pučo Maskvoje iš KGB archyvų rajonuose.

Operatyvinių bylų liko tik keli procentai. Bylas iš senesnių laikų saugumiečiai patys sunaikino, kitos, daugiausia agentūrines sribų bylos, buvo išvežtos, prasidėjus Gorbačiovo perversmams.

Buvo naikinama informacija apie KGB informatorius ir agentus, pavyzdžiui, išpjaustant jų pavardes iš bylų. Sunaikinta (o gal išvežta) paskutinių 10 metų Lietuvos Komunistų partijos centro komiteto ir KGB vadovų slapto susirašinėjimo dokumentai. Liko sunaikintų ar iš Lietuvos išvežtų operatyvinių bylų sąrašai. Liko saugumiečių tarnybiniai užrašai ir kiti paskiri dokumentai. Ypač įdomios saugumiečių sudarytos bylos paskutiniaisiais veiklos metais, siekiant kompromituoti tautiškai nusiteikusius potencialius visuomenės veikėjus.

Agentų bylos liko tik kelios per saugumiečių neapsižiūrėjimą. Tarp jų atsirado KGB agentų Klimaičio-Kliugierio ir Juliaus Slavino-Chario bylos. Juliaus Slavino bylas išleido Politinių kalinų ir tremtinių sąjunga brošiūroje, pavadintoje *Užkulisiai* (serijinis leidinys *Iš naujosios Lietuvos istorijos*). Julius Slavinas susidraugo su Stasiu Lozoraičiu, užrašinėjo savo pasikalbėjimus su Lozoraičiu. Kas šią knygutę perskaitys, tas pamatys, kad Kazys Bobelis Lozoraitį be reikalo apkaltino.

GRAŽINA: Ar, Jūsų nuomone tie raportai autentiški? Kiek galima jais pasitikėti?

BIRUTĖ: Aišku, reikia mokėti tokius raštus skaityti. Agentų raportuose visados daug asmeninių interpretacijų, o svarbiausia, agentas turi įrodyti, kiek daug jis dirbo, ką jis pasiekė. Bet Slavinais — tai ne eiliniai agentai. Politiniai kaliniai juos prisimena kaip bjaurius tardytojus. Liudas Dambrauskas knygoje *Gyvenimo akimirkos* specifiskai mini Julį Slavina. Ypač žiaurus buvo Aleksandro Slavino veiksmas, kai jis buvo tardytojas po karo. Gal dabar atsirad dar naujų liudininkų.

GRAŽINA: Pas mus susikūrė istorinis mitas, kad daugelis tardytojų buvo žydai. Ką sako Jūsų dokumentai?

BIRUTĖ: Mitas dėl žydų dominavimo NKVD struktūrose susidarė per pirmąją okupaciją ir buvo mechaniskai perkeltas į pokario laikotarpį.

Reikia atskirti du laikotarpus: pirmąją sovietinę okupaciją ir antrąją. Nepriklausomos Lietuvos laikais Lietuvos komunistų partijoje dominavo žydai, čiaug buvo ir vietinių rusų. Okupavus Lietuvą 1940 m. birželio 15 d. tie žmonės užėmė valstybines valdymo struktūras ir NKVD vadovaujančius postus. Jie buvo ryškiai matomi. Dažnai minimos pavardės: Danielius Todesas, Danilas Švarcmanas, Aleksandras Slavinas, Dovydą Bykovas, Michailas Šermanas, Eisevius Rozauskas. Tai Lietuvos žydai. 1940 birželio 12 dienos plano suimti Lietuvos inteligentus vykdytojų tarpe buvo Dembo, Finkelšteinas, Komod-

(Nukelta į 4 psl.)

Poeto dovana

RIMVYDAS ŠILBAJORIS

*Aš — kaip strėlė, kurią
netekęs proto
Kareivis priešų apsuptoj
tvirtovėj
Paleido naktį į galingą
dangų
Prašyt pagalbos, bet, neradus
Dievo,
Strėlė klajoja tarp šaltų
žvaigždynų
Nedriisdama sugrižt.*

Bet ar iš tiesų Radauskas taip ir liko per amžius klajoti šaltoj, tuščioj visatoj, palikęs mus, jo skaitytojus, nelyg kažkokią kūrybos žodžio tvirtovę, apsuptą degalų ir korupcijos tvaiko, storų piratų, laimingų ir nelaimingų poniucių, ir dar visokių, visai ne radauskiškų, tamsių skersgatvių princų ir kirpėjų?

Dairausi naktį į kometos smaigalį dangų — o gal iš tiesų tai grįžta Radauskas poeto dovana, šviesiu žodžiu iš Dievo nešinas? Ne, jis šitaip nebegriš. Ir jo nerasime ieškodami toli.

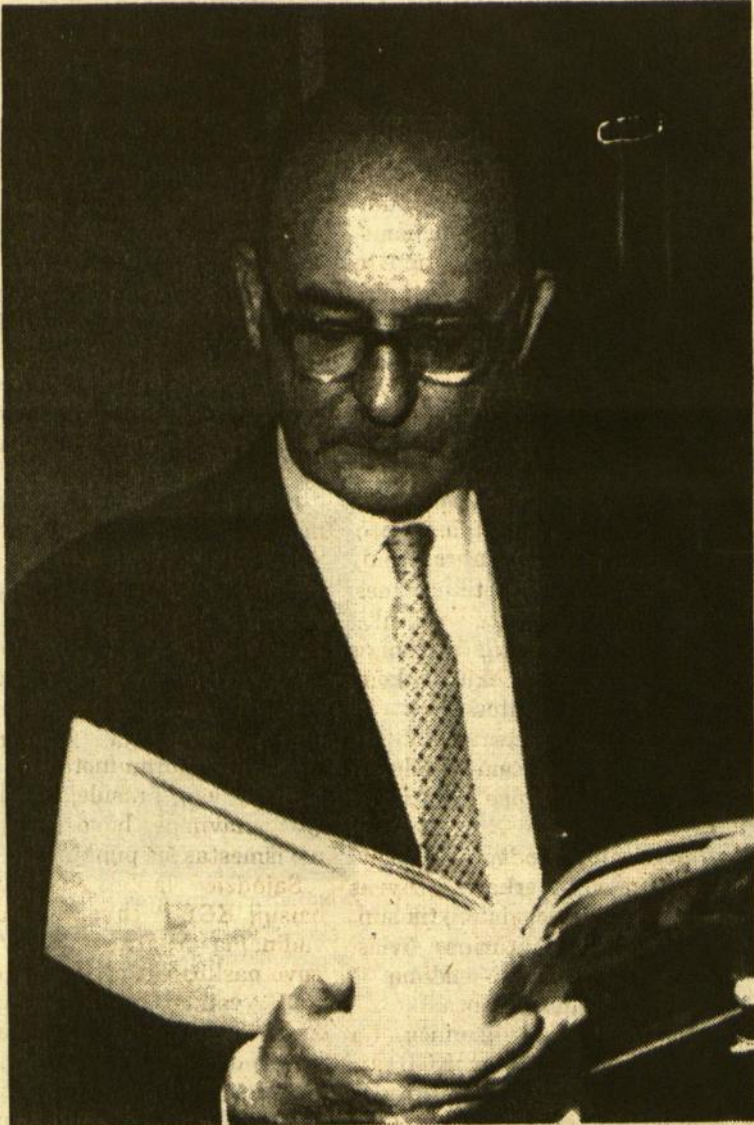
Nes jis save mums savo dovana čia pat, sieloj, vaizduotėje paliko, kaip kokį kelrodį minties labirintų prietemoj, arba kaip tą jo „Lunatiko“ stiklinį siūlą, kuriuo sekdami užtiksim Radausko žodį — peteliškę, užmigusia jo širdy.

Ir iš tiesų, kartais stebina Radausko žodžio drugeliškas lengvumas. Štai, kada svyra sunkios galvos, besvarstant tą seną, nerangų konfliktą tarp mokslo ir tikėjimo, Radauskas jį, bemat, paprastai ir elegantiškai, ir dar su mažyte šypsenėle lūpų kampe, išsprendžia: „Mokslo pakrikštyti medžiai parke lotyniškai gieda“. Štai prieš mus ir rimtasis botanikas Linnaeus, begarbinantis Dievą ir, nelyg naujasis Adomas, dalinantis kiekvienam žiedui ir žolelei moksliškų habilituoto daktaro vardus. O būtų dar smagiau, jeigu jis, pamatęs gėlę, šauktų, kaip tas linksmai kvailokas Radausko vėjas: „balta, balta, balta!“

Mat tarpe tų aukštų dalykų: mokslo, tikėjimo ar filosofijos, Radausko žodyje išsižiebta šilta žmogaus širdies žvakelė — žmogaus rūpestinga meilė gamtos paslaptims, noras pačiai gamtai padėti jas išspręsti. Šitoks yra jo Spinoza eilutėse: „Ten, kur Vermeer'o paveikluose laikas pavirto į šviesą / Spinoza aiškino tulpėms, kad Dievas tarp jų gyvena“.

Iš tokios meilės ateina ir žinojimas, kaip išvardinti stebuklą ir žmoguje, ir gamtoj. Tada ir mes iš Radausko sužinom apie tokį ypatingą lietų, kuris „plonom stiklinėm kojom / Po visą sodą bėginėja“ ir matom, kaip jo „lapai sveria aukso lydinį / Svarstyklėm virpančio smaragdo“, ir girdim, kaip jo „žalios epušės, kaip mergos švėplės / Placiais liežuviais plepa pakeily“, o ir prasiskleidžia staiga prieš mus pavasario lanka kaip „vėjų krautuvė dalinanti žibuokles“, ir nustebe matome ir girdime, kaip ziema „pabyra brangiais metalais / Ir prabyla apaštalais; Auksaburniais, sidabriniais / Vakariniams vario varpais“. Įsiklausę suvokiame, kad dalis to Radausko stebuklo glūdi pačiame žodžio skambesį, kada eilutė ne tik, kad reiškia, bet ir skambiai apglėbusi pasaulį dainuoja. Gali jo žodžių skambesį aidėti ir magiškas, sielos nepaleidžiantis liudėsys, kaip štai: „mane nuliūdino ši rudens diena“ arba dar lyriškiau, tiesiog švelniausius romantikų poetų sielos virpesius primenantis eilutės: „Lelijų linijoms lengvoms prilygt gali / O melancholija šio vakaro tyli“.

O Radauskas žinojo daug apie žmogaus liudėsys ir neviltį, taip

Henrikas Radauskas

pat ir mirtį ir vienvatę. Jis atpažino juos smulkmenose, niekam neįdomios krautuvėlės pardavėjos būtyt: „O krautuvėje — virvės, pasagos / Ir viny, viny, viny, viny“ — žodžiai, kurie kartu pakyla iki Šekspyro ir nusileidžia iki ironijos, primindami paklaikusį karalių Lyrą, raudantį savo dukters Kordeijos: „never, never, never, never, never“.

Jis atpažino juos ir kosminio masto žmogaus vilties tragediją, kur merdi vilties augalas, — *spes metaphysica* — kurs „tikisi, pralaukęs amžinybę, sužaliuoti naujam gyvenimui“, kai tuo tarpu „Begarsės smėlio sro-

vės neskubėdamos užpila jį, ir Akvarijaus žvaigždynas, plaukdamas pro šalį, apvertęs tuščią urną, papildė pavargusio laiko atsargas“. Žino Radauskas, ir kokia klaidi gali būti amžinybės rojuje, kur jo lotofagai, paragavę lotoso vaisiaus, užmirę tėvyne, ir nebegalintys numirti, „vos girdimai rėkia, bado ir troškulio draskomi, ir niekad nemiršta (saulė niekad nesileidžia Lotofagų krašte, ir ten niekas neskaičiuoja laiko)“.

Taciau dar lieka vienas, labai ypatingas Radausko žinojimas, ir būtent apie tai, kokia linksma, juokinga, gaivališka, pašėlusiai, dioniziškai laiminga ir

todėl sakyčiau, estetiškai puošni gali būti žmogaus ir jo pasaulio katastrofa. Mat chaoso šėlsmas yra ne tik pražūtis, bet ir gyvybės, o ir paties kūrybos žodžio giliausias, gilus kaip Pradžios, šaltinis. Už tai linksma! ir porina Radauskas, kad: „nieks nemato katastrofos / Kuri ateina iš eilių“, kada „mirtis įeina į namus“, ir:

*Į juodą naktį sminga peilis
Raudonas. Skraido pelenai.
Gaisrų pašvaistę gimsta eilės
Ir miršta žmonės ir namai.*

Smagu susipažinti ir su jo jaunute — ragana Kornelija, kuri pliekia jūrai per veidą, ir sukelia bangas, kurios „užkloja žvejus ir valtis“, taip, kad „našlės ir našlaičiai pajūrio kaimuos / Šaukia ir kaukia garsiau už vėtrą“, ir „obuoliai, rausvi kaip kudičiai, / Žemėj sudužę baisiai klykia“. Žinoma, kada obuoliai pradeda klykti, iškart suvokiame, kad čia Radauskas su šypseną, liežuvį prikandęs, žaidžia žodžiais, mumis, ir savimi. Kas iš mūsų jauni ir stiprūs į tą Korneliją gal net įsimylės, todėl, kad naktiai sutemus jį, graži Korneliją, „seka naktigonėn jojančius bernus / Ir, išsirinkus visų stipriausiąjį, / Pakloja papartiuos raudonus plaukus“.

Gal aukščiausią, siaubingai prakliną katastrofiško žodžio kaip kūrybos akto apoteozę rasi Radausko eilėraštyje, „Trys eilutės“, kur amžinasis poetas, vardu Likimas, „Dvigalvis juodas vyras — gyvulys / (Nuliūdęs senis ir įtūžęs liūtas)“ šaltom akim žiūri, kaip laiką ir istoriją užplūdus demonų minia sudegina miestą „kaukiančia ugnim“, kol jis pats rašo pirmą, antrą ir trečią eilutę.

Girdėjau, kad Radauskas mirė staiga, ką tik pabaigęs pasakoti smagu anekdotą besilankantiems sovietų pareigūnams, kuriems jis Washington vertėjavo. Jei tikrai taip, tai aš esu įsitikinęs, kad dabar, iš savo *spes metaphysica* aukštybių Radauskas maloniai mums šypsoi ir draugiškai linki tokių pat, kaip jo linksmo, karališko žodžio ir linksmos, karališkos mirties.

Henriko Radausko poezijos valanda Vilniuje

Pastaraisiais metais Lietuvoje dažnai minimas Henrikas Radauskas. Leidžiamos jo knygos, literatūrinuose vakaruose ir pokalbiuose skaitomos ir aptariamos jo eilės, literatūros tyrinėtojų studijose bei straipsniuose nagrinėjama šio poeto kūryba.

Gausus būrys rašytojų, kultūrininkų ir šiaip skaitytojų balandžio 22 dieną, Henriko Radausko gimimo dienos išvakarėse, susirinko į Lietuvos menininkų rūmus, Vilniuje, kur buvo surengta poezijos ir muzikos valanda, skirta poeto gimtadieniui.

Visiems buvo įdomu, ką apie Henriką Radauską ir jo poeziją pasakys greta jo buvęs, išeivijoje atsidūręs žinomas egzodo literatūros tyrinėtojas profesorius Rimvydas Šilbajoris, iš JAV laikinai atvykęs į Lietuvą ir dabar paskaitas skaitantis ne tik Kauno Vytauto Didžiojo, bet ir Vilniaus universitetuose. Kiek kitokių rakursų, negu vilniškiai literatūros mokslininkai, Šilbajoris apžvelgė Radausko poeziją ir jos gelmes. (Rimvydo Šilbajorio kalbos tekstas čia spausdinamas.)

Kitų kalbėtojų nebuvo (ką bepridursi prie Šilbajorio žodžių?!), išskyrus Kazį Bradūną, kuris čia, Vilniuje, kartu su savo mieląja prisiega Kazimiera nepraleidžia nė vieno svarbes-

nio ir įdomesnio literatūrinio renginio. Su lengvu humoru Kazys Bradūnas pasidalino prisiminimų žiupsneliais, kai jie, trys poetai — pabėgėliai nuo sovietinės okupacijos, 1949 metais atsidūrė Baltimorėje ir dirbo varganą, juodą darbą. Jis, Kazys Bradūnas, ėmėsi duobkasio kastuvo, Henrikas Radauskas dengė stogus, o Alfonsas Nyka-Niliūnas kepė duoną. Norėdami nuskaidrinti, idealizuoti, suintelektualinti nykią benamininkų rūmus, jie, Bradūno žodžiais, taip šmaikštavo: Bradūnas — tai ne šiaip paprastas duobkasis, bet Hamletas, Radaus-

kas — architektas, o Nyka-Niliūnas — dvasiškai pats iškilusias, duonos augintojas. Gal toks nusiteikimas net ir juoda darbų padėtyje šiems trims mūsų poetams padėjo rašyti, kurti, o paskui kopti į lietuvių literatūros klasiką?

Susirinkusiems skaitovė Aldona Daučionienė skaitė Henriko Radausko eiles, pianistė Eleonora Korcub, obojininkas Juozas Rimas atliko Claude Debussy, Benjamin Britten muziką. Programą gražiai surikiavo ir režisavo Algė Savickaitė.

Algimantas Antanas Naujokaitis

Pirmosios „Draugo“ romano premijos jūrys komisija 1951 m. gruodžio 28 d. Čikagoje: Henrikas Radauskas, Antanas Rūkas, Benys Babrauskas, kun. Vytautas Bagdanavičius, trūksta Stasio Tamuličiaus.

Henrikas Radauskas (1910 - 1970)

DAINOS GIMIMAS

*Aš nestatau namų, aš nevedu tautos,
Aš sėdžiu po šakom akacijos baltos,*

*Ir vėjas dangiškas į jos lapus atklysta,
Ir paukštis čiulbantis joj suka savo lizdą,*

*Ir skamba medyje melodija tyli,
O aš klausausi jos ir užrašau smėlį,*

*Ir vamzdį paimu, ir groju, ir dainuoju
Su vėju ir paukščiu ir su medžiu baltuoju,*

*Ir užia debesys nežemiškos spalvos
Virš tos dainuojančios ir grojančios kalvos.*

KORNELIJA

*Jaunutė ragana vardu Kornelija,
Į savo raudonus kaip lapė plaukus
Įsegusi žalią, mirgančią žvaigždę,
Joja ant žaibo ties drebančią jūrą.*

*Ir, paėmus rykštę, biauri Kornelija
Pradeda pliekti jūrai per veidą,
Ir vanduo — kaip eržilas, užuodęs
kraują, —
Kriokia ir žvengdamas šoka į viršų.*

*Ir, vaikiškai kvatodama, žiūri Kornelija,
Kaip bangos užkloja žvejus ir valtis,
O našlės ir našlaičiai pajūrio kaimuos
Šaukia ir kaukia garsiau už vėtrą.*

*Ir, pasukus į krantą, žiauri Kornelija
Nujoja obelų viršūnėm,
Ir obuoliai, rausvi kaip kudičiai,
Žemėj sudužę baisiai klykia.*

*O naktiai sutemus, graži Kornelija
Seka naktigonėn jojančius bernus
Ir, išsirinkus visų stipriausiąjį,
Pakloja papartiuos raudonus plaukus.*

ŽODIS

*Jis kirviu sukapojo žodį,
Užrakino vario raktu,
O jis mūro akmenį skrodė
Nemirtingo žingsnio taktu.*

*Prieš jį puolė javai ant kelių
Ir nutilo paukščiai, kada
Jis aidėjo aklų trobelių
Sidabrinės dainos gaida.*

*Jį už ančio nešėsi vaikas
Vakarų aušros ramume,
Jį augino didelis Laikas
Šaknimis po gruodžio žemę.*

*Saulė pramušė plūtą švino,
Sultys ėmė užt kaip kadais,
Šakomis padangę užtvino
Ir užpylė žemę žiedais.*

FLEITA

*Bacho fleita gieda apie mirtį
Kaip apie pavasarį — ramiai.
Dėkis daiktus. Tenka atsiskirti.
Tu be reikalo gimei.*

*Nesidėk daiktų, nes jie palieka.
Fleita čiulba vis linksmiau
Apie mirtį, apie dangų, apie nieką,
Apie laimę, kad be reikalo gimiau.*

ELEGIJA

*Aš vienas stoviu ant didžiulės
Žemės, kaip lašas apskritos.
Juokiasi saulė ir mėnulis,
Ir pučia vėjas iš šaltos*

*Erdvės ir drasko mano plaukus,
Ir nieko negaliu suprast.
Širdis gali nustoti plakus
Anksčiau, negu mokėsiu rast*

*Tą angelą, kuris dainuoja
Balsu vos girdimu, tyliu,
Ir vėlnių — tą, kurs ožio kojom
Bėga pasaulio takeliu.*

VASAROS NAKTIES SAPNAS

*Vakare, man beveik užmigus,
Kai dar šviečia lempa šalia,
Bet ant stalo jau miega knygos
Ir medinė varlė žalia,*

*O kažkur apačioj, pas kaimyną,
Senas laikrodis din-din-din, —
Man pakvimpa pražydę kmynai,
Ir jų kvapas artyn ir saldyn.*

*Aš matau, kaip ilsis piovejais:
Žydrios akys žalioj žolėj,
Ir girdžiu, kaip vasaros vėjas
Švilpiniuoja jo skrybėlėj.*

*Aš matau, tarytum pro rūką:
Man mosuoja ranka trapi
Pernai mirusio piemenuko,
Meškeriojančio paupy.*

*Jis mane nusimaudyt kviečia,
Plonas balsas šaukia mane,
Ir numirėlių saulė šviečia
Į jo veidą mano sapne.*

TRYS EILUTĖS

*Dvigalvis juodas vyras — gyvulys
(Nuliūdęs senis ir įtūžęs liūtas)
Šaltom oranžinėm akim žiūrėjo
Į saulės padengtus senus medžius,
Kuriems iš kūnų lekianti ugnis
Į dangų kilo kaip daina. Po jais
Minia kvatojo, gerė ir prekavo
Ginklais ir puodais, meile ir arkliais.
O jis rašė pirmą eilutę.*

*Pamišęs pranašas žiauria barzda,
Kuri dundėjo kaip Vulkano kūjis, —
Iškėlęs delnus virš baimingos žemės
(Delnų šešėliai — dideli vorai —
Per galvas lipo karvėms ir žmonėms),
Pradėjo klykti, kad valstybės galas
Artėja, kad švenčiausių vilnų siūlas,
Nuleistas naktį į skaidrias bangas,*

*Gaubtam sidabro veidrody parodė:
Į žemę plūsta demonų minia:
Leviatanas, Essas, Asmodeus,
Baalas, Botis, Pruslas, Abadonas,
Agares ir Mercurius quadratus
Sudegins miestą kaukiančia ugnim,
O jis rašė antrą eilutę.*

*Kaip išžudytos armijos likučiai,
Per laiko dykumą keliavo metai,
Menulio pilvas dilo ir storėjo,
Į dangų lėkė medžiai už langų.
Gaisrai ir maras iškapojo miestą,
Dievai pabėgo rėkdami į girią,
Tušiam name, šešėlių karalystėj,
Jisai rašė trečią eilutę.*

Tomas Venclova apdovanotas Lenkijos ordinu

(arba: „Mes su Vilniumi nurimsim“ — anon.)

Sudėtingame lietuvių - lenkų dialoge ypač ryškiai ir kartais kontroversiškai skamba Tomo Venclovo balsas. O dabar ir pati poeto krūtinė primena istorinę Lietuvos-Lenkijos respubliką: šalia prezidento Algirdo Brazausko dar neseniai prisegto lietuviško medalio, balandžio 13 dieną prisiglaudė ir prezidento Aleksandr Kwasniewski'o suteiktas nuopelnų kryžius — „Kryz komandorski“.

Venclovos pagerbimo ceremonija vyko Lenkijos konsulate New York'e. Ordina, valstybės prezidento vardu, įteikė lenkų generalinis konsulas Ryszard Klemm. Ši aktą plojimais padėjo apie 150 lietuvių ir lenkų svečių, tarp jų Lietuvos konsulas Petras Anusas ir Lietuvos ambasadorius Jungtinės Tautos Oskaras Jusys.

Konsulas Klemm išklėle profesoriaus Venclovos nuopelnus plečiant ir gerinant lietuvių - lenkų santykius. Jis pasveikino Lietuvą su septintomis nepriklausomybės metinėmis ir palinkėjo lietuviams geriausios sėkmės kuriant demokratišką ateitį.

„Šis įvykis mane ypač jaudina, nes Tomas Venclova buvo ir tebėra mano mokytojas“, kalbėjo konsulas Anusas. „Tokie asmenys, kurie veikia, žengdami per kultūrų ribas, pagerina santykius tarp tautų“. Anu-

Lietuvių poetas Tomas Venclova ir lenkų poetas Czesław Miłosz viename susitikime.

Džojos Barysaitės nuotrauka

sas pridūrė, jog kalbant apie Venclovos literatūrinius ir kultūrinius pasiekimus, laikas prisiminti, kad jis buvo vienas iš Lietuvos Helsinkio grupės steigėjų. Tasai sambūris priartino nepriklausomybę.

Savo padėkos žodyje Tomas Venclova priminė, kad Vilnius teisingai vadinamas Lietuvos Jeruzale, nes šis miestas yra pagrindinis lietuvių istorinės ir

tautinės tapatybės simbolis. Ilgą laiką Vilnius lietuviams ir lenkams buvo nesantaikos obuolys. Bet tie laikai, acio Dievui, praėjo. Vilnius yra ir visados bus Lietuvos sostinė, tačiau mes turime pripažinti ir didelį lenkų indėlį, šio miesto svarbą lenkų kultūrai, pareiškė poetas.

„Aš stengiausi prisidėti prie lenkų - lietuvių santykių page-

rinimo“, kalbėjo Venclova. „Šis medalis rodo, kad santykiai pagerėjo. Dabar jie geriausi nuo 1863 metų. Ir jie bus dar geresni“, optimistiškai savo žodį užbaigė nauju ordinu pasipuošęs Yale universiteto profesorius ir lietuvių poetas.

Ceremonija užsisklendė lenkų ir lietuvių muzikos koncertu bei vaišėmis.

(LER)

Jauno menininko paroda Čiurlionio galerijoje

Vladimiras Nikonovas, kurio darbų paroda bus atidaryta šių metų gegužės 30 dieną Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Čikagoje, gimė 1962 metais Plungėje. Šeimoje buvo puoselėjamos meno tradicijos — jo mama buvo lino audėja, viena iš seserų vėliau baigė keramikos skyrių Stepo Žuko Meno mokykloje, Kaune. Dabar dailininkas gyvena ir dirba Jonavoje, jo žmona Aušrinė yra diplomuota fotografe.

Potraukį menui Vladimiras pajuto dar vaikystėje — fotografavo, lipdė Užgavėnių kaukes, drožinėjo medį, kol pagaliau rimtai susizavėjo tapyba ir šioje srityje susilaukė sėkmės ir pripažinimo jaunų dailininkų tarpe.

Nuo 1989 metų Vladimiras Nikonovas pastoviai dalyvauja rajono menininkų parodose, yra surengęs ne vieną personalinę parodą Jonavoje, Rotušės galerijoje, Kaune, „Lango“ galerijoje, Vilniuje, o nuo 1993 metų dalyvavo parodose Krokuvoje, Varšuvoje, Augsburgėje.

Dailininkas daug ir sėkmingai dirbo sakralinio meno srityje. Kardinalas Vincentas Sladkevičius, apsilankęs Nikonovo darbų parodoje, džiaugėsi, kad sakralinio meno tradicijos yra gyvos ir puoselėjamos jaunų dailininkų darbuose.

Vladimiro Nikonovo kūryboje daug ieškojimų ir atradimų, nes dailininkas neapsiriboją kuria nors viena tapybos kryptimi. Tai įvairovė jautiama ir vyksian-

Vladimiras Nikonovas. Tapyba. Iš ruošiamos parodos Čiurlionio galerijoje, Čikagoje, atsidarysiančios gegužės 30 dieną.

čioje jo parodoje, mūsų Jaunimo centre, Čiurlionio galerijoje. Šioje parodoje bus eksponuojami dailininko darbai, atspindintys keletą metų kūrybinę veiklą. Kaip teigia pats autorius, kūrybos procesas turi būti ne visuomet lengvas sprendimų ieškojimas, kitaip rezultatas neatneš pasitenkinimo, o pavirs

rutina, paveikslų „kepimu“. „Nesizavau greitai komercinio meno pasisekimu, nes jis atimtų kūrimo džiaugsmą“, — sako Vladimiras Nikonovas, visus kviesdamas į penktadienį, gegužės 30 dieną, 7:30 v.v. atidaromą jo darbų parodą Čiurlionio galerijoje.

Irena Gintiliene

41-oji LFB studijų savaitė „Dainavoje“

Lietuviškų studijų savaitė, rengiama JAV ir Kanados Lietuvių fronto bičiulių, šiemet vyks birželio 8-15 dienomis „Dainavoje“, Manchester, Michigan. Dalyviai pradės rinktis jau sekmadienio, birželio 8 dienos, popietę. Pirmadienis bus skiriamas informaciniam pokalbiui apie Lietuvos Seimo, vyriausybės ir savivaldybių darbą bei apie prezidentinių rinkimų galimybes. Referantai: Algis Raulinaitis, Algirdas Stepaitis, Juozas Ardys, dr. Zigmas Brinkis ir kiti.

Antradienį, birželio 10 dieną, bus vertinama dabartinė išeivijos veikla, apžvelgiami Lietuvių Bendruomenės, ALTO ir įvairių organizacijų darbai bei išeivijos ryšiai su Lietuva, aptariami klausimai, ką išeivija gali duoti Lietuvai ir ko Lietuva tikisi iš išeivijos. Referantai: Lietuvos Švietimo ministras dr. Zigmas Zinkevičius, dr. Jonas Rackauskas, dr. Petras Kisieliūnas, Liūda Rugienienė, Birutė Jasaitienė, Laimutė Stepaitienė, dr. Zigmas Brinkis, Algirdas Stepaitis, Juozas Baužys, Vytas Maciūnas, Viktoras Naudžius.

Trečiadienį, birželio 11 dieną, dr. Zigmas Zinkevičius skaitys paskaitą apie Lietuvos mokyklų ir švietimo sistemos reformas. Pedagogas Jonas Kavaliūnas kalbės apie išeivijos švietimą ir liuanistines mokyklas, Aušrelė Liulevičienė aptars kultūrinę išeivijos kraštį.

Ketvirtadienį, birželio 12 dieną, vėl kalbės dr. Zigmas Zinkevičius tema: „Rytų Lietuvos mokyklų rūpesčiai ir lietuvių kalba“. Dr. Valdas Samonis savo pranešime palies ekonominius klausimus bei užsienio investicijas Lietuvoje, o dr. Kęstutis Skrupskelis kalbės apie kultūrinio tilto tarp Lietuvos ir išeivijos galimybes.

Platesnis pokalbis apie lietuvių tautos genocidą ir rezistencijos pasekmes, prisidėjusias prie Nepriklausomybės atstatymo, bus penktadienį, birželio 13 dieną. Pokalbio dalyviai: Pilypas Narutis, Romas Šatas, dr. Kazys Ambrozaitis, dr. Valdas Samonis, Povilas Vaičekas. Taip pat penktadienį kalbės advokatas Povilas Žumbakis apie spaudos laisvę išeivijoje ir Lietuvoje. Popietės metu numatyti įvairūs „I laisvę“ fondo ir Lietuvių fronto bičiulių posėdžiai.

Šeštadienį, birželio 14 dieną, dėmesys skiriamas jaunimui. Juozas Polikaitis skaitys paskaitą: „Jaunimas ir Lietuvos ateitis“. Jaunimo simpoziumas svarstys temą: „Laimė ar nelaimė būti Amerikos lietuviu?“ Svarstybių dalyviai: Audrius Girnius, Aras Norvilas, Vainis Aleksa, Kastytis Šoliūnas. Moderatorius — dr. Petras Kisieliūnas, Jr.

Šeštadienio vakare bus literatūros vakaras ir koncertas, vadovaujant Julijai Švabaitei-Gylienei ir dalyvaujant poetei

Eglei Juodvalkei, rašytojui Vytautui Volertui, solistei iš Kanados Adrianai Karkaiti, fleitistei Rimai Polikaitytei ir akompaniatorėi Ilonai Beresnevičienei.

Kitais savaitės vakarais numatomos įvairios kultūrinės vakaronės. Žinoma, programos

detalės gali dar keistis.

Norintieji savaitėje dalyvauti ir užsitikrinti kambarius prašomi registruotis iš anksto pas savaitės administratorių Viktorą Naudžį telefonu 773-275-4222.

Juozas Baužys

„Santaros - Šviesos“ konferencija Lietuvoje

Santaros - Šviesos federacijos šiemetinė konferencija Lietuvoje vyks birželio 19-22 dienomis Vilniuje ir Birštone.

Birželio 19 dienos rytą Vilniaus universiteto Teatro salėje konferenciją atidarys Valdas Adamkus. Paskaitas skaitys: Leonidas Donskis, „Vytautas Kavolis — visuomenės ir kultūros kritikas“, Vincuk Viatoras, „Baltarusijos geopolitinis pasirinkimas“, Rimvydas Šilbajoris, „Josifas Brodskis ir Tomas Venclova — Dvynių ženkle“. Popiet Atviros Lietuvos fondo namuose (Šv. Jono 5, Vilnius) bus pristatyta Liūto Mockūno knyga *Pavargęs herojus* (apie Joną Deksnį), kurią aptars Gediminas Rudis, Romualdas Ozolas ir Saulius Žukas. Vakare Vilniaus universiteto Teatro salėje ruošiamas Juozo Erlicko ir Antano A. Jonyno kūrybos vakaras.

Birželio 20 dieną konferencijos dalyviai iš Vilniaus Daukanto aikštės išvyks į Birštoną. Rytines paskaitas Birštono poilsio namuose „Tulpė“ (Algirdo

12, II korpusas) skaitys: Egidijus Aleksandravičius, „Vytautas Kavolis istorikams“, Arūnas Sverdiolas, „Vytauto Kavolio kultūros filosofija“, Saulius Žukas, „Vytautas Kavolis literato žvilgsniu“, Mindaugas Kvietkauskas, „Kartos poezija: ženklai ir prasmės (Vytauto Kavolio „Nužemintųjų generacija“)“. Popiet — prisiminimams apie Vytautą Kavolį skirtas pokalbis, kuriame dalyvaus Liūtas Mockūnas, Raimundas Mieželis, Viktorija Dajotyte, Vytautas Vepštas, Kazys Almenas ir kiti. Vakare bus rodoma Lietuvos televizijos medžiaga apie Vytautą Kavolį.

Kitą dieną, birželio 21, ten pat Birštone vyks trejos svarstybos: Kazys Almenas, „Kiek metų buvo mums like? Pasvartymai apie baltų tautų tęstinumą“, Zenonas Rekašius, „Kas būtų, jei nepakliūtume į NATO? Apie politiką kaip galimybių pasirinkimo meną“, ir „Lietuvos vizijos jaunųjų politikų svarstymuose“. Vakarinė programa skirta Lietuvos kino meno debūtams.

Ir toliau Birštone birželio 22 dieną vyks paskaitos ir diskusijos tema: „Kultūros istorija ir kultūros savimone“. Kalbės: Rein Raud, „Kultūra kaip būvis ir konstrukcija“, Siarhiej Šupa, „Baltarusija kaip kai kurių lietuviškų fobijų ir manijų priežastis“, Halina Beresnevičiūtė, „Teorinės kultūros istorijos prielaidos“, Laimonas Briedis, „Lietuvos paieškos Czesław Miłosz poezijoje“. Popiet diskusijoms „Lietuvos kultūros istorija: jos tyrimų problemos“ vadovaus

Egidijus Aleksandravičius ir Darius Kuolys. Po to vyks pokalbis apie „Santaros-Šviesos“ ateitį Lietuvoje. Tą dieną konferencija bus užbaigta atsisveikinimo vakaru.

Šią „Santaros-Šviesos“ konferenciją remia Atviros Lietuvos fondas. Norintieji konferencijoje dalyvauti prašomi kreiptis į Iną Marčiulionytę telefonu 22 36 95 arba faksu 22 36 91, arba adresu: Šv. Jono gatvė 5, Vilnius, Lietuva.

Tiesos ieškojimo metai

(Atkelta iš 2 psl.)

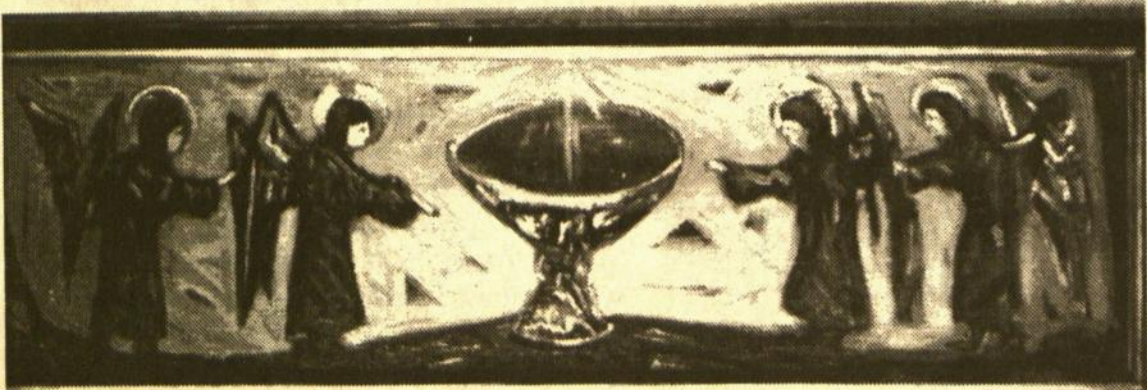
daitė, Krastinas. Žiaurūs tardytojai buvo Danielius Todesas, Komodaitė, Dušanskis, Rozauskas, Slavinas. Jų pavardės dažnai sutinkamos buvusių kalinių prisiminimuose. Tai istorinis faktas. Jo negalima nuneigti. Bet statistiškai žiūrint, šitas skaičius labai mažas. Turime neužmiršti ir kitos pusės. 1940 metais, pagal Gudaičio-

Guzevičiaus nurodymus, trėmimams paskirti Lietuvos gyventojai buvo sugrupuoti tautiniu požymiu: pirmieji lietuviai, po to lenkai, tretieji žydai. Žydai buvo atrinkti ne vien socialiai, bet ir politiškai: zionistai, jų spaudos atstovai, Bundo organizacijos nariai, organizacijų Betar ir El-At vadovai, o taipogi ir žydai, kurie kovojo dėl Lietuvos nepriklausomybės. Mūsų vardu šiuo metu įrašyta skaičius 2,431 Lietuvos žydų, represuotų 1940 — 1941 metais.

Po karo, NKVD vadovaujančiuose postuose dominavo atvykėliai iš Rusijos, prityrę čekistai. Jie buvo įvairių tautybių. Bet jau buvo susicementavusi nuomonė: komunistai atėjo į valdžią, reiškia, visur dominuoja žydai. Reiškia žydai kalti. Ši tema — dar viena kruvina žaizda, sunku ją racionaliai spręsti.

Tautinė NKVD sudėtį tyrė istorikas L.Truska. Be atskiro tyrimo negaliu atsakyti, koki procentą sudarė Lietuvos žydai NKVD struktūroje. Bet galiu viena pasakyti. Man teko peržiūrėti tūkstančius KGB sudarytų baudžiamųjų bylų ir prisiminimų, bet nepastebėjau tendencijos sulieti tardytojų žiaurumą su tautybe. Buvusių kalinių prisiminimuose minimi ir azijiečiai, ir kaukazičiai, ir žydai, bet kaip individai. Neteko aptikti nuomonės, kad tardytojas žiaurus todėl, kad jis tos ar kitos tautybės. Nekrito į akis, kad žydai būtų minimi dažniau, negu kiti. Neaptikau noro keršyti vienai ar kitai tautybei.

(Pabaiga ateinančią šeštadienį)

Vladimiras Nikonovas

Vladimiras Nikonovas

Tapyba

• Julius Keleras yra oficialus Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos atstovas JAV ir Kanadoje. Ši leidykla, pastaruoju metu tapusi vienu svarbiausiu lietuvių kultūros šaltiniu, leidžia poezijos, prozos bei užsienio autorių verstines ir originalias knygas. Besidomintieji šios leidyklos knygomis prašomi skambinti 718 827-1352 arba rašyti adresu: 343 Highland Boulevard, Brooklyn, NY 11207-1910.